

II

ΑΡΕΤΕΣ ΤΕΛΕΙΟΤΗΤΟΣ
ΚΑΙ
ΑΡΕΤΕΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ

‘Η Νεοπλατωνική Ἀρετολογία εἰς τὰ πλαίσια τοῦ Ἀρχαίου
Ἐλληνικοῦ βιώματος Κοσμικότητος καὶ Αντρώσεως

ΕΙΣ ΤΗΝ ΡΙΖΑ ΚΑΘΕ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ εύρισκεται κάποιο βασικό βίωμα τὸ ὅποῖο, ποικίλως διακλαδούμενο, χαρακτηρίζει ἀνεξίτηλα τὴν Εκοινωνία ποὺ τὸν παράγει. Τρόπος ζωῆς καὶ καθοριστικὲς θρησκευτικὲς ἐμπειρίες, ἀρχετυπικοὶ θεσμοὶ καὶ θεμελιώδεις δομὲς ἀνθρωπίνων σχέσεων, ἡ φαντασμαγορία τῆς τέχνης καὶ οἱ μορφὲς τῆς συνειδήσεως, βλαστάνουν στὴν ἴδιαιτερότητά των ἀπὸ ἔνα τέτοιο ζῶν βίωμα. "Ετσι σφραγίζεται ἀποκαλυπτικὰ ἡ κοσμοθεωρία καὶ ἡ βιοθεωρία ἐνὸς λαοῦ, ἡ αἰσθησις ποὺ ἔχει τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, ἡ ἀπαίτησίς του γιὰ ἔνα συγκεκριμένο νόημα τῆς πραγματικότητος.

Τὸν γόνιμο πυρῆνα τοῦ Ἐλληνισμοῦ συνιστᾶ τὸ ἴδεωδες τῆς φυσικῆς τελειότητος: ὅτι τὰ πράγματα, περιλαμβανομένου τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὄντα, ὅτι τὸ πᾶν τοῦ ὄντος εἶναι μία ὁλότης ὁργανικῆς ἀλληλουχίας, καὶ ὅτι ἡ ἔσχατη νομοτέλεια τῆς ὑπάρξεως εἶναι ἡ ἔφεσις τοῦ τελείου. Ἡ τελείωσις τῆς οὐσίας κάθε ὄντος εἶναι τὸ ὑπατο δέον του· τὸ οἰκεῖον τέλος εἶναι ἐν ταυτῷ καλὸν καὶ ἀγαθόν, ἐράσμιο καὶ ὠφέλιμο, ἀξιοθέατο καὶ χρηστικό, ἀφοῦ ἡ τέλεια διάθεσις καὶ ἀκμή ἐνὸς πράγματος συνιστᾶ συγχρόνως τὸ κάλλος του καὶ τὴν μέγιστη λειτουργικότητά του, τὴν βέλτιστη κατάστασι τῆς δυνάμεώς του πρὸς παραγωγὴ ἀριστη τοῦ οἰκείου ἔργου του. Τὸ οἰκεῖον τέλος εἶναι ταυτοχρόνως καὶ ἡ ἐντελέχεια τοῦ ὄντος - γιὰ τὸν ἀνθρωπὸ λοιπὸν ἡ εὑδαιμονία του.

Εἰς ἔνα τέτοιο πλαίσιο ἡ Ἡθικὴ ὡς Δεοντολογία ἀνάγεται στὴν φυσικὴ Ἀξιολογία, καὶ αὐτὴ μὲ τὴν σειρά της στὴν Τελεολογία, ἡ ὅποια πάλιν ἐδράζεται στὴν Ὁντολογία: τὸ δέον εἶναι ἡ ἐπίτευξις τοῦ ἀξίου, δηλαδὴ τοῦ τέλους τοῦ ὄντος.

«Ἀρετά ἐντι ἀνθρώπῳ τελειότας φύσιος ἀνθρώπῳ ἔκαστον γὰρ

τῶν ἐόντων τέλειον καὶ ἄκρον γίνεται κατὰν οἰκείαν τᾶς ἀρετᾶς φύσιν. ἵππω τε γάρ ἀρετά ἔντι ἀ ἐς τὸ ἄκρον ἄγοισα τὰν τῷ ἵππῳ φύσιν, καὶ ἐπὶ τῶν μερέων δὲ τῶν καθ' ἔκαστον ὁ αὐτὸς λόγος.» (Μετώπου Πυθαγορείου Μεταποντίνου Περὶ Ἀρετῆς apud Στοβαῖος Ἐκλογαί III, 1, 115 p. 66 Hense = p. 87 Centrone = p. 116 Thesleff κ. ἔξ.). Ἡ ἐπιγραμματικὴ διατύπωσις τοῦ νεοπυθαγορείου κειμένου ἔκφράζει πιστὰ τὸν σημασιολογικὸ ἄξονα τῆς ἐλληνικῆς ἐννοίας τῆς ἀρετῆς, τόσο στὴν κοινὴ καὶ ποιητικὴ ὅσο καὶ στὴν φιλοσοφικὰ ἐπεξεργασμένη ἐκδοχή της. Οἱ Στωϊκοὶ εἶχαν καταστῆσει τὴν ἀντίληψη αὐτὴ μέρος τοῦ κοινοῦ διανοητικοῦ κατηγοριακοῦ ὄπλισμοῦ. Σύμφωνα μ' αὐτή, ἐξ ἄλλου, ἡ ἀρετὴ ἐνὸς πράγματος εἶναι καὶ δύναμις ἴκανὴ νὰ ἐπιτελέσῃ κατὰ τὸν βέλτιστον τρόπον τὸ οἰκεῖον ἔργον τοῦ πράγματος: ἔτοι ἴκανοποιεῖται καὶ ὁ πλατωνικο-αριστοτελικὸς ὅρος καὶ συνθήκη γιὰ τὴν ἀρετή.

Ἡ ἀνθρωπολογία λοιπὸν εἶναι ὁ μόνιμος προσεχὴς καθοριστικὸς παράγων τῆς ἀνθρωπικῆς ἀρετολογίας, καθ' ὅλη τὴν ἴστορία τοῦ ἐλληνισμοῦ. Στὸν "Ομηρο καὶ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχή, ὁ ἀνθρωπὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ σῶμα ως ζῶντα ὀργανισμό, καὶ ἀπὸ μία πνευματικὴ ἀρχὴ ποὺ τὸν καθιστᾷ νοήμονα. Βεβαίως τὰ δύο σκέλη εἶναι ἀδιασπάστως συνηρητημένα. Τὸ ζῶν ἀνθρώπινο σῶμα περιλαμβάνει τὴν ἔδρα τῆς πνευματικότητός του, ἐπὶ παραδείγματι οἱ φρένες καλῶς ἔχουσαι συγκροτοῦν φρενῆρες καὶ φρόνιμο ἄτομο. Καὶ ἀντιστρόφως ἡ πνευματικὴ δύναμις εἶναι σκιὰ μόνον ὑπάρξεως χωρὶς τὴν ὀργανικὴ τῆς σωματότητα, χάνει μάλιστα καὶ αὐτὴ τὴν νοημοσύνη της, διατηροῦσα ἀπλῶς ἀσκοπη καὶ τεταραγμένη κινητικότητα, καὶ μόνο τὸ αἷμα, φορεὺς ζωῆς, μπορεῖ νὰ τῆς ἐπαναπροσδώσῃ προσωρινὰ τὴν ἀντιληπτικὴ τῆς ἴκανότητα.

Μὲ αὐτὴ τὴν ἀνθρωπολογία ταιριάζουν ἀπόλυτα οἱ προκλασσικὲς ἀντιλήψεις τῆς ἀρετῆς. Διακρίνομε ἀφ' ἐνὸς τὴν σωματικὴ ἀρετή, δηλαδὴ τελειότητα, τοῦ ζῶντος ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ (κάλλος, ἰσχύς, ὑγίεια) καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀρετὴ τοῦ πνεύματος, τὴν τελειότητα τῆς συλληπτικῆς καὶ νοήμονος δυνάμεως, τὴν σοφία ἐν γένει, ἐξειδικευομένη σὲ ἴκανότητα ἀριστείας πολεμικῆς, ἀγωνιστικῆς, ἐπιτηδευματικῆς, καλλιτεχνικῆς, πολιτικῆς, τὴν σοφία τοῦ σκυτοτόμου ἢ τοῦ ποιητοῦ, τοῦ παλαιστοῦ ἢ τοῦ ὄπλιτου, τοῦ γλύπτη ἢ τοῦ θεμιστεύοντος.

Ακόμη περισσότερο. Ἡ ἀχώριστος συνυπόστασις σώματος καὶ πνεύματος, οὗσα ἡ ἴδια ἀνθρωπολογικὴ προβολὴ τῆς ὄντολογικῆς συνυφάνσεως θεότητος καὶ κόσμου, ἐκφράζεται ἀξιολογικὰ μὲ τὸ ἔνιαῖο κατὰ γένος τῆς πνευματικῆς ἀρετῆς. Ἡ διείσδυσις στὶς θεῖες δομές, ἡ σύλληψις τῶν κοσμικῶν νομοτελειῶν, ἡ ἀντίληψις τῶν γενικῶν δυνάμεων, ἐκείνων ποὺ διαπλέκουν τὴν ἴδιαιτερότητα μᾶς δεδομένης περιστάσεως, ἡ ἀνάλυσις τοῦ συγκεκριμένου βάσει τῶν καθολικῶν καὶ αἰώνιως ἐνεργῶν παραμέτρων καὶ ἡ προαιρεσις, κάθε στιγμή, τῆς βέλτιστης κινήσεως ἐν μέσῳ τῶν πολυποίκιλων ἐκφάνσεων τοῦ νόμου τῆς πραγματικότητος, θεωροῦνται ἀπόψεις μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἰκανότητος, τῆς τελειότητος τῆς ἀνθρώπινης πνευματικῆς ἀρχῆς, τῆς σοφίας. Αὐτὴν τὴν σοφίαν ὀνομάζει φρόνησι δ 'Ηράκλειτος. Καὶ γιὰ τὸν Πίνδαρο ἀποκορυφώνεται ἡ δρότειος ἀρετὴ στὸ φρονεῖν τὸ παρκείμενον. Θεωρητικὸ καὶ πρακτικὸ δὲν ἔχουν ἀκόμη διαχωρισθῆ.

* * *

Τὴν ἀπόλυτα θετικὴ ὅμως στάσι ἀπέναντι στὴν Φύσι ποὺ χαρακτηρίζει τὸν ἀρχαϊκὸ ἴδιως "Ἐλληνα, τὴν πλήρη καὶ ἀδιαμαρτύρητο ἀποδοχὴ ἐνὸς Κοσμικοῦ Συστήματος ὃπου τὸ μόνο ἀναλλοίωτο, ἀνελάτωτο καὶ ἐσαεὶ τέλειο στὸν Κόσμο εἶναι τὸ θεῖο, γιατὶ ἀκριβῶς αὐτὸ εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ αἴτια τοῦ Κόσμου, γιατὶ οἱ θεοὶ εἶναι οἱ δυνάμεις ποὺ ὑφαίνουν τὸν Κόσμο, καὶ μόνον ἡ ἀκρότης τῆς ὑπάρξεως καὶ δυνάμεως ἀπολαμβάνουν τὴν ἀδιατάρακτο αἰώνιότητα, τὰ δὲ ἄλλα γίγνονται καὶ φθείρονται, συντίθενται καὶ διαλύονται, γεννῶνται καὶ θνήσκουν σὲ ποικιλώτατους κύκλους μεγαλειώδους μονοτονίας - τὸ θαῦμα τῆς πλήθουσας χαρᾶς τῆς ζωῆς μέσα σ' ἐναν τέτοιο κόσμο ὃπου ἔσχατο τέλος, δικαίωσις καὶ εὐδαιμονία μας εἶναι ἡ φευγαλέα τελείωσις, συμπληρώνει ἔνας πόθος σωτηρίας γιὰ τοὺς ὑφειμένους ἐμᾶς δαίμονες, τὸ τιτάνειο αἴματηρὸ σπέρμα. Σωτηρία εἶναι ἡ διαφυγὴ ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς Ἀνάγκης, «τὸν τροχὸ τῆς είμαρμένης καὶ γενέσεως»: «Κύκλου δ' ἐξέπταν βαρυπενθέος, ἀργαλέοιο» ἀναγγέλει θριαμβικὰ ὁ νεκρὸς σὲ ἔνα ἀπὸ τὰ περίφημα ταφικὰ χρυσὰ φύλλα - καὶ ἀκούει τὴν φωνὴ τῆς ἐπικυρώσεως ἀπὸ τὸ ὑπερόπεραν: «θεὸς δ' ἔσῃ ἀντὶ δροτεῖο». (Kern, *Orphicorum Fragmenta*, 32c = A1 Zuntz, *Persephone*, pp. 300-1). Ἡ κόπωσις ἀπὸ ἔνα κοσμοείδωλο ἐκτυφλω-

τικῆς λαμπρότητος, ἀλλὰ συνοδευόμενο ἀπὸ βιοθεωρία ἀνυποχώρητου ἀπαιτητικότητος χωρὶς προσωπικὴ ἀνταμοιβή, ἐπιζητεῖ μία ἐσχατολογικὴ ἀνακούφισι, τὴν κατὰ κάποιο ἐπαρκῆ τρόπο ἔξατομηνμένη λύτρωσι. Τὸ ἀντάλλαγμα δὲν ἔγκειται πλέον μόνο σὲ αὐτὴν τὴν συλλειτουργία χάριν τῆς κοσμικῆς τελειότητος, στήν, παροδικὴ δῆμως, ἔξανθισι, στήν ἐκμηδενιστικὴ γιὰ τὴν ἀτομικότητά του ἀπόδειξι ἐπὶ τοῦ προσώπου του τῆς θείας παρουσίας - ἀλλὰ καὶ στήν ἀνθρώπινη, σὲ ἄλλον αἰῶνα, μακαριότητα, στήν μεταφορὰ μετὰ θάνατο στὰ Ἡλύσια Πεδία, στὶς νήσους τῶν Μακάρων. Τὰ ἀρχαῖα Μυστήρια ἐκλήθησαν νὰ θεραπεύσουν τὴν νέα ἀλλὰ καὶ πάντοτε ὑποδόσουσα ἀνάγκη, ὁ Ὁρφισμὸς τὴν ἔξέφρασε κατὰ τὸ χθόνιο στοιχεῖο της παράγων τὸ Φῶς ἐκ τοῦ Σκότους, ὁ Πυθαγορισμὸς τὴν μετήλλαξε σὲ ἀπολλώνεια στάσι, σὲ φιλοσοφία καὶ τρόπο ζωῆς.

Δὲν μποροῦσε βεβαίως νὰ ίκανοποιήσῃ τὸ ἐλληνικὸ βίωμα ἀπλῇ καὶ ἀδηλη ὑπόσχεσις ἀλλοκοσμικῆς σωτηρίας. Ὁ Κόσμος εἶναι εἰς καὶ δλος. Καὶ ἐξ ἄλλου δποιαδήποτε μακαριότης πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ εἶναι βιώσιμη ἐντὸς τοῦ Κόσμου, ὥστε νὰ εἶναι καν πραγματικὴ ἡ δυνατότης πληρώσεώς της ἐκτὸς τοῦ Κόσμου. Ἀντιμετωπίζομε ἐδῶ τὸ ἀρχέτυπο τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων: οἱ ἐπὶ γῆς ἄγγελοι καὶ οἱ θεαταὶ τῶν τριαδικῶν ἀστραπῶν μετέχουν ἐπὶ γῆς τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τῆς θεότητος. Ἡ θεότης δὲν εἶναι μόνον κρύφιος· εἶναι καὶ ἐπιφανής ἐν τῷ Κόσμῳ, ὑπὸ τὴν πλήρην της δόξαν. Ἡ ἐλληνικὴ ἀναχώρησις πρέπει νὰ ἐπιδεικνύῃ ἐπίγειον τελειότητα. Ἡ πίστις δὲν εἶναι τῶν ἐλπιζομένων μόνον, ἀλλὰ τῶν πραγματουμένων καὶ πεπραγματωμένων.

Ἡ θεία τάξις ὡς οίζα τῆς κοσμικῆς νομοτέλειας εἶναι ἀπαράβατος. Ὁ κύκλος τῆς Ἀνάγκης ἀθραυστος. Ὁ μοναδικὸς ἐπομένως τρόπος γιὰ νὰ ἐκφύγῃ, νὰ πετάξῃ κανεὶς ἀπὸ αὐτόν, εἶναι νὰ ταυτισθῇ μὲ αὐτὸ ποὺ τὸν συνιστᾷ καὶ τὸν συνέχει. Ἡ ἀπόπτησις εἶναι ἐν τέλει ἐμβάθυνσις στὴν πηγὴ τῆς ἀνάγκης, στὴν θεότητα. Καὶ ἡ μόνη ἔξιδος ἀπὸ τὸ γίγνεσθαι τοῦ Κόσμου εἶναι ἡ προσπέλασις τῆς ἀμετακίνητης κορυφῆς του, τῆς μόνιμης οίζας του: εἶναι ἡ ὁμοίωσις θεῶ. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι καὶ τὸ δόγμα τοῦ κύκλου τῆς ἀνάγκης καὶ ἡ ἐπιδίωξις τῆς ὁμοιώσεως πρὸς τὸν θεὸν ἀποδίδονται ὡς φιλοσοφήματα στὸν Πυθαγόρα. "Οπως καὶ δὲν εἶναι τυχαία ἡ ἔμφασις τῆς Σχολῆς του στοὺς καθαρμοὺς καὶ στὶς ἀποχές. Διότι πρὸς ποῖο θεό,

πρὸς ποῖο τύπο θεότητος θὰ γίνῃ ἢ ὅμοίωσις ὥστε νὰ ἔξασφαλισθῇ ἢ ποθούμενη λύτρωσις νῦν καὶ ἀεί;

Ἡ ἀρχαιοελληνικὴ θρησκευτικότης διακατέχεται ἀπὸ τὴν ἀντίθεσι ἄλλὰ καὶ συνεργεία τοῦ Χθόνιου καὶ τοῦ Ὀλύμπιου, τοῦ γῆϊνου καὶ τοῦ οὐρανίου, τοῦ ὁργῶντος σκότους καὶ τοῦ τελεσιουργοῦ φωτός - ποὺ καὶ πάλι εὔρισκει τὴν κλασικὴ φιλοσοφική της ἔκφρασι στὶς δίπολες συστοιχίες τοῦ Πυθαγορισμοῦ. Στὸ χθόνιο ἀνάγονται οἱ δυνάμεις τῆς παραγωγικῆς ἀπειρίας, πανίσχυρες, ἀκένωτες καὶ ἀτάσθαλες, ποὺ ἀν ἀφεθοῦν μόνες τους διαιωνίζουν τὸ ἀρχέγονο χάος τερατώδους δημιουργίας καὶ ἀσκοπης καταστροφῆς. Φύσις ὄντος καὶ τάξις καὶ κόσμος ἀπογεννᾶται ἀν συζευχθῆ μὲ αὐτὲς τὶς δυνάμεις ἢ ἀρχὴ τοῦ πέρατος, τοῦ μέτρου, τοῦ ὀρισμένου, τῆς μορφῆς, ὅταν στὴν κοσμικὴ μήτρα τῆς χθονιότητος ἐνσταλαχθῆ ὁ σπερματικὸς λόγος τῆς ἀρμονίας καὶ τοῦ φωτός. Περιττὸ νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ διπολικότης αὐτὴ τοῦ χθονίου καὶ ὀλυμπίου στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο δὲν ἔχει καμμία ἀρχικὰ σχέσι πρὸς μανιχαϊκὴ ἀντιπαράθεσι τῶν ἀρχετυπικῶν ἀρχῶν ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ.

Ο ἀποτελούμενος ἐκ τῶν δύο ἀρχῶν κόσμος ἔχει μὰ σκληρὴ ὅμορφιά. Προσφέρομε ἐκεῖ τὸ πεδίο ἐνεργείας τῶν θεῶν· ἢ φιλοσοφικῶτερα ὅμιλοῦντες, ἢ σημασία μας ἔγκειται στὴν παροδικὴ ἀνάληψι κατὰ δύναμι τῶν αἰωνίων τελειοτήτων ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ἀξία καὶ τὸ νόημα τῆς πραγματικότητος. Ο φορεὺς ἔρχεται καὶ παρέρχεται, τὸ ἀναλαμβανόμενο παραμένει. Τὴν θέσι μας αἰνίχθηκε ὁ Ἐφέσιος δεινά: «Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους» (B53 DK).

Καὶ τὸ δελφικὸ «γνῶθι σαύτόν» κατατείνει στὸ ἵδιο.

* * *

Τὴν κοσμικὴ σκληρότητα ἐθεράπευε ἀρχικὰ ἢ χθονιότης. Στὰ μυστήρια ἀνεσύρετο κατὰ τὴν ἐποπτεία ὁ πέπλος τοῦ φωτὸς καὶ ἀπεκαλύπτετο ἡ κοινὴ σκοτεινὴ ἀρχὴ τῶν πάντων. Ἐγαλήνευε ὁ ἀνθρωπός μὲ τὴν ἀπόλυτη ἀποδοχὴ τῆς φύσεως, ποὺ μόνη αὐτὴ παρεῖχε ἐλπίδες μεταθανάτιας ἀναπαύσεως. Τὴν γραμμὴ αὐτὴ ἀκολούθησε ὁ Ορφισμός, διαρθώνοντάς την λογικομυθικά, ὅταν ἡ ἀπαίτησις τῆς σωτηρίας ἐτέθη ὀξύτερη.

Ἄλλὰ ἡ προσφυγὴ στοὺς χθονίους δὲν μᾶς ἐθέωνε ἐπὶ γῆς, ἀπτὰ καὶ ἀποδεικτικά. Ἡ δύναμίς μας δὲν ηὔξανε, καὶ ἡ μαγεία δὲν κατέλαβε κεντρική θέσι στὸν βιωματικὸν κόσμο τῆς Ἑλλάδος. Ἀντιθέτως προβαίνουμε θεαματικὰ κατὰ τέχνες καὶ ἐπιστῆμες, καὶ ἡ προκοπὴ ἐν σοφίᾳ, ἀποδεικνυομένη μὲ περικαλλῆ ἔργα ὑψηλοῦ πολιτισμοῦ, ἐθεμελίωνε περίτρανα τὴν ἀποτελεσματικὴν δραστικότητα τῶν ἀρχῶν τοῦ Φωτός, καὶ τὴν ἔμπρακτον συνοικείωσί μας πρὸς αὐτές. Ὡφελιμιστικὸς κατὰ βάθος λόγος παρεκίνησε τὴν ἀνάθεσι τῆς ἀνθρωπίνης σωτηριολογίας στὰ χέρια τῶν Ὀλυμπίων. Τὴν κατεύθυνσι αὐτὴ ἀνέπτυξαν, τὴν ὥρα τῆς ἀνάγκης, οἱ Πυθαγόρειοι, μὲ τὸ αὐτὸν βασικὸν λογικομυθικὸν πλαισίο πρὸς τοὺς Ὁρφικούς.

Ἡ ἀπαίτησις λοιπὸν προφανοῦς θεοποιήσεως ὠδήγησε στὴν ἐναλλακτικὴν τοποθέτησι, τῆς ὅποιας ὁ Πυθαγορισμὸς προσέφερε τὴν πρώτην χαρακτηριστικὴν ἔκφρασι. Ἡ σωτήριος ὁμοίωσις εἶναι πλέον ἀποκλειστικὰ πρὸς τοὺς οὐρανίους θεούς, τὴν ὀλύμπιαν θεότητα, τοὺς τελείους μὲ ὑπερῷφανο συνείδησι τῆς ἀνυπερβλήτου τελειότητός των. Αὐτοὶ ἀντιπαθοῦν τὸ ἀκαλλὲς τῆς χθονιότητος, ἀποστυγνάζοντας τὶς διαδικασίες τῆς γενέσεως, ἀποστρέφονται τὴν ὕφεσι, τὸ ἐλάττωμα, τὴν ἀδυναμίαν ἐπιτεύξεως καὶ διατηρήσεως ὑψηλοῦ τόνου. Ἡ μοίρα τοῦ ἐλληνισμοῦ σφραγίζεται ἀνεξίτηλα ὅταν στρέφεται πρὸς αὐτοὺς τὴν στιγμὴν τῆς κοπώσεως του. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι αὐτὸν ποὺ γιὰ τοὺς χθονίους μπορεῖ νὰ εἶναι τραγῳδία, γιὰ τοὺς Ὀλύμπιους εἶναι παιδιά.

Οἱ Ὀλύμπιοι, ἀν καὶ ἀναμειγνύονται στὴν κοσμικὴν πλοκήν, διαμένουν ἄσπιλοι ἀπὸ τοὺς ρύπους της. Κι ἔτσι ὁ ἐπειγόμενος καὶ βιαζόμενος τὴν ἐπὶ γῆς κατὰ τὸ δυνατὸν ἐκθέωσίν του πρέπει νὰ διαφυλάσσεται ἄμωμος ἀπὸ τὸν αὐχμὸν καὶ τὴν ἵλυ τῆς γενέσεως. Παρὰ τὴν πληθωρικὴν ἀρχαικὴν πλησμονὴν τῆς ὀλοσχεροῦς τελειότητος, ἐμφανίζεται καὶ ὁ περιορισμὸς ἐν ὑστερήματι φυσικῆς πληρώσεως ὡς ἀξία. Βεβαίως δὲν ἔχει σχέσιν ὁ περιορισμὸς αὐτὸς μὲ τὴν καταστολὴν τῆς φύσεως καὶ τῶν ἐνεργημάτων της.

Χωρὶς ὑποβάθμισι τοῦ χθονίου παράγοντος, χωρὶς ἀπαξίωσί του, ὁ Ἀπολλωνισμὸς τῶν Πυθαγορείων σημαίνει ὅτι στὸν ἐλληνικὸν χῶρο λύτρωσις διὰ ὑστερήσεως δὲν συνίσταται στὴν μείωσιν καὶ ἐλαχιστο-

ποίησι τῆς ζωῆς ἐν γένει, ἀλλὰ στὸν ὑπερφέροντα τονισμὸν καὶ μεγιστοποίησι τῆς ὀλυμπίου διαστάσεώς της - ὅτι ἄσκησις, ἀποχή, καθαριμός συντείνουν στὴν μὲ σεβασμὸν ἀποφυγή, ἀφοσίωσι ἢ ἔξορκισμὸν τῆς γενεσιουργοῦ κραιπάλης τῆς χθονιότητος καὶ στὴν παντὶ σθένει πρόσφυσι, ἐγκόλπωσι καὶ ἔξομοίωσι πρὸς τὸ ἥρεμο μεγαλεῖο τῆς κοσμικῆς ἀρμονίας. Δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ ζωροαστρικὸν δυνισμὸν ἀλλὰ γιὰ ἀπολλώνια ἴερατεία. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ κάθαρσις ἀποκτᾶ κεντρικὴ σημασία γιὰ τὴν εὐδαιμονία καὶ μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου· ὅχι ἡ χθόνια καὶ ὁμοιοπαθητικὴ κάθαρσις, ἀλλὰ ἡ ἀπολλώνεια καὶ ἐναντιωματικὴ.

Κίνδυνος βεβαίως καὶ ἔτσι σοβαρώτατος ἐμφιλοχωρεῖ νὰ ἀποσύνδεθῇ τὸ ἀνθροῖς ἀπὸ τὴν φύσια, νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὸ κάλλος τοῦ μέτρου δὲν χρειάζεται τὸν ὁργασμὸν τῶν δυνάμεων, νὰ ἀποκοπῇ ὁ ὁμφάλιος λῶρος ποὺ συνδέει τὴν κοσμικὴν ἀρμονία μὲ τὸν ὁρυμαγδὸν τῶν στοιχείων. Ἀκραία μιροφὴ αὐτοῦ τοῦ κινδύνου εἶναι νὰ συλληφθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς δυναμικῆς ἀπειρίας ὡς ἀρχέτυπο τοῦ Κακοῦ. Διαπρύσιο προειδοποίησι ἐκήρυξε ὁ Αἰσχύλος κατὰ τῆς ὑπερολυμπιότητος, στὶς Εὐμενίδες καὶ σὲ κάθε τρίτο τῶν τριλογιῶν του. Ἡ μελέτη τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ κοινωνίας στὴν ἔξέλιξί των ἀπὸ τὴν σκοπιὰ αὐτὴ ἀποτελεῖ ἔνα ἀπὸ τὰ διαφωτιστικώτερα θέματα τῆς φιλοσόφου Ιστορίας.

* * *

Ἡ ἀπολώνειος τροπὴ τῆς ἀπαιτήσεως προσωπικῆς λυτρώσεως ἀπὸ τοὺς κύκλους τῆς πραγματικότητος, καὶ ἡ συμπαραμαρτοῦσα ὀλυμπιακὴ χρησιμοποίησις τοῦ μηχανισμοῦ τῆς μυστηριακῆς χθονιότητος, ἐκφράζονται παραδειγματικὰ στὴν κλασσικὴ φιλοσοφία, μὲ ἔντονο «διανοητικισμό»: ἔνα στοιχεῖο τῆς «μεταφυσικῆς τοῦ φωτὸς» καταλαμβάνει κεντρικὴ θέσι - τὸ νοερόν. Ἐπὶ τοῦ ὀντολογικοῦ ἐπιπέδου μὲ τὴν διάκρισι δύο χωριστῶν κόσμων, τοῦ ὑλικοῦ καὶ τοῦ θείου, τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ (Πλατωνικά), ἢ τοῦ μετέχοντος ὕλης καὶ τοῦ καθαροῦ Νοῦ (Ἀριστοτελικά). Ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπολόγικοῦ χώρου σῶμα καὶ ψυχὴ (ἢ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς ἢ τὸ νοερὸν μέρος της ἢ ὁ νοῦς) ἀποτέμνονται ὡς δύο παντελῶς ἐτεροούσια πράγματα, τῶν δύοιων διαφοράς συνδυασμὸς εἶναι δεσμὸς μᾶλλον

(ἢ φυλακὴ καὶ τάφος ἀκόμη) τοῦ βελτίονος, παρὰ συνάφεια καὶ συμπάθεια συνδιηκουσῶν καὶ συναποτελουσῶν τὸ ὄν συνιστωσῶν. Στὴν ἡθικὴν ἢ ἀνθρώπινην ἀξία (καὶ δὲ ἀνθρώπινος δίος ἀκόμη) διχάζεται σὲ δρόθη ὁἰκονομία τοῦ συνθέτου ἀφ' ἐνὸς καὶ σὲ νόησι τοῦ νοητοῦ καὶ ὅντως ὄντος ἀφ' ἑτέρου. *Πρακτικαὶ καὶ θεωρητικαὶ ἀρεταὶ ἀντιπαρατίθενται πλέον, καὶ ἡ διανοητικὴ σοφία ἀπομονώνεται τῆς τετρακτύος τῶν ψυχικῶν ἀρετῶν.* Τὸ νοεῖν καθίσταται ἡ μυστηριακὴ ἐποπτεία καὶ ἀποκάλυψις τῆς ἐσχάτης ἀληθείας. Ταυτίζομενοι διὰ τῆς νοήσεως πρὸς τὰ νοούμενα «*ὅλοκληρα καὶ ἀπλᾶ καὶ ἀτρεμῆ καὶ εὐδαιμονα φάσματα ἐν αὐγῇ καθαρῷ*» ἐκθεούμεθα.

Τὴν κλασσικὴν αὐτὴν ἀνέλιξι τῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας τοῦ Πυθαγορισμοῦ συνεχίζει κατ' ἀρχὰς γόνιμα καὶ δημιουργικὰ δὲ Νεοπλατωνισμὸς μετὰ τὴν ἀντίδρασι τῆς ἀρχαϊζούσης ἐλληνιστικῆς φιλοσοφίας. Ἡ προετοιμασία εἶχε γίνει κυρίως ἀπὸ τὸν Νεοπυθαγορισμὸ (ὅπως φαίνεται στὸν Νουμήνιο) καὶ ἀπὸ τὴν φιλοσοφικοθρησκευτικὴν καὶ λογικομυθικὴν ἐκείνη ἀναγέννησι καὶ ζύμωσι κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς αὐτοκρατορίας ποὺ ὥδη γησε στὰ Χαλδαϊκὰ Λόγια. Στὸν Μέσο Πλατωνισμὸ πολὺς εἶναι ἐπίσης δὲ λόγος περὶ καθάρσεως καὶ δὲ ρόλος της στὴν ἀνοδικὴ διανοητικὴ πορεία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

‘Ο Πλωτῖνος πραγματευόμενος τὶς ἀρετὲς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοποθετεῖ τὸν φιλοσοφικὸν προβληματισμὸν στὴν θρησκευτικὴν του βάσι: «*ἐπειδὴ τὰ κακὰ ἐνταῦθα καὶ τόνδε τὸν τόπον περιπολεῖ ἐξ ἀνάγκης, δούλεται δὲ ἡ ψυχὴ φυγεῖν τὰ κακά, φευκτέον ἐντεῦθεν. Τίς οὖν ἡ φυγὴ; Θεῷ, φησιν, δμοιωθῆναι. Τοῦτο δέ, εἰ δίκαιοι καὶ δσιοι μετὰ φρονήσεως γενοίμεθα καὶ ὅλως ἐν ἀρετῇ*» (I, 2, 1, 1-5). Μὲ ποιὰ ἀρετὴ δμοιούμεθα, ἐρωτᾶ ἀμέσως, καὶ πρὸς ποῖον θεόν; Ως πρὸς τὶς πολιτικὲς ἀρετὲς ἡ δμοίωσις εἶναι ἀναλογικὴ καὶ ἐξωτερική· συνίσταται στὸ δι’ αὐτῶν κατακοσμοῦμε ‘έαυτούς, ἐπιβάλλομε τάξι, μιρφή, μέτρο καὶ ἀρμονία στὸ χαῶδες τοῦ καθ’ ἡμᾶς αἰσθητοῦ, τῶν παθῶν καὶ τῶν πράξεων. Άλλὰ ἡ ἐναρμόνιος τάξις τοῦ θείου δὲν ἔχει καμμία ἐσωτερικὴ δμοιότητα πρὸς τὴν μετριοπάθεια καὶ τὴν εὐταξίαν τοῦ ἀνθρώπειου (ἀλόγου καὶ παθητικοῦ) ψυχισμοῦ. Ἡ δμοίωσίς μας ἐπομένως πρὸς τὸ θεῖο ἐπιτυγχάνεται καὶ ἀποδεικνύεται μὲ ἄλλες, μείζονες ἀρε-

τές. Ποῖες; Ἡ ὄντολογία καὶ ἀνθρωπολογία θὰ δώσουν τὴν ἀπάντησι.

Ἡ ἀνθρώπινη φύσις εἶναι ψυχική. Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ ἀγαθοειδῆς. «Πέφυκε γὰρ ἐπ’ ἄμφω. Τὸ οὖν ἀγαθὸν αὐτῆς τὸ συνεῖναι τῷ συγγενεῖ, τὸ δὲ κακὸν τοῖς ἐναντίοις». Πρέπει λοιπὸν νὰ προσηλωθῇ ἀποκλειστικὰ στὰ συγγενῆ καὶ πρότερα, τὸν ὑπὲρ αὐτὴν Νοῦν, καὶ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὰ ἀλλότρια καὶ ὕστερα, τὸν ὑλικὸ κόσμο καὶ τὰ αἰσθητά. Πρέπει δηλαδὴ νὰ ἀποκαθαρθῇ ἀπὸ τὸ ξένο καὶ ἐμποδιστικὸ τῆς οἰκείας τελειώσεως της. Ὡστε ἡ ἴδια ἀρετή της εἶναι ἡ κάθαρσις ἢ μᾶλλον ἡ καθαρτικὴ δύναμις της διὰ τῆς ὅποίας παραμένει αὐτὴ μὲν παντελῶς καθαρὰ καὶ ἀπαθής, τὸ δὲ ἄλογον καὶ χεῖρον μέρος τοῦ ψυχισμοῦ μας ἵσταται δουλικῶς ὑπῆκον στὸ δεσποτικὸ καὶ κύριον, αἰδούμενο τὴν παρουσία τοῦ ἐνεργοῦ Λόγου, ὥστε καὶ αὐτὰ τὰ ἀμαρτήματά του νὰ εἶναι ἀπροαίρετα καὶ μετανοητικά. Τὴν δύναμι λοιπὸν δικαιώσεως τῆς θείας καταγωγῆς τῆς λογικῆς ψυχῆς μας ἀντιπροσωπεύουν οἱ καθαρτικὲς ἀρετές, συνώνυμες μὲ τὶς πολιτικές, ἡ καθαρτικὴ μὲν φρόνησις διὰ τῆς ὅποίας ἡ ψυχὴ δὲν συνδοξάζει μὲ τὸν σωματικὸ της σύνοικο ἀλλὰ μόνη ἐνεργεῖ, ἡ καθαρτικὴ σωφροσύνη διὰ τῆς ὅποίας δὲν ὅμοπαθεῖ μὲ ἔκεινον, ἡ καθαρτικὴ ἀνδρεία ποὺ τὴν κάνει νὰ μὴν φοβεῖται ἀφισταμένη τοῦ σώματος, ὡς ἐὰν εἰς κενὸν ἐγχωροῦσα, καὶ τέλος ἡ καθαρτικὴ δικαιοσύνη, δύναμις ποὺ καθιστᾶ ἡγεμόνα τὸν λόγο, προσηνῆ δὲ καὶ ὑπάκουα τὸν θυμὸ καὶ τὴν ἐπιθυμία καὶ σύμφωνο πρὸς ἔκεινον τὴν ὅλη ζωή.

Ἡ κεκαθαρμένη ψυχὴ στρέφεται ἀδιατάρακτος πρὸς τὸν Νοῦν καὶ νοεῖ ψυχικῶς καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς ψυχῆς τὰ νοητά. Ἐτοι τελειοῦται ἡ ψυχὴ, καὶ ἔνα τρίτο σύνολο συνωνύμων ἀρετῶν ἐκφράζει τὴν ἀκρότητα τῆς τελειότητός της. Φρόνησις τῷρα συνίσταται ἐν θεωρίᾳ ὡν νοῦς ἔχει, καὶ εἶναι νοῦς τῇ ἐπαφῇ, ὅχι τῇ οὐσίᾳ. Σωφρονεῖν εἶναι πλέον ἡ εἶσω πρὸς νοῦν στροφή. Ἀνδρεία ἡ ἀπάθεια καθ’ ὅμοίωσιν τοῦ πρὸς ὅ βλέπει, ἀπαθοῦς ὄντος τὴν φύσιν· αὕτη δὲ ἐξ ἀρετῆς, ἵνα μὴ συμπαθῇ τῷ χείρονι συνοίκῳ. Δικαιοσύνη τέλος τὸ πρὸς νοῦν ἐνεργεῖν.

“Οπως δὲν εἶχαν παραλείψει νὰ παρατηρήσουν οἱ ὕστεροι νεοπλατωνικοί, ἡ δογματικὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πλωτίνου (Πλωτῖνος, Πορφύριος, Ἀμέλιος) εἶναι κάπως ρευστή, ἀδιάρθρωτος κατὰ τόπους, ἀμφίβολος καὶ ἀμφιρρεπής. Δὲν εἶναι φέρ’ εἰπεῖν ἐν προκειμένῳ

ἀπολύτως δέδαιο ὅτι ὁ Πλωτῖνος θὰ ἀπεδέχετο πλήρως τὴν Πορφύρειο (καὶ Μακροβιανή) διατύπωσι τῆς ἀρετολογίας του ὅπως ἵχνη-λατήθηκε παραπάνω· ἵσως γι' αὐτὸν οἱ καθαρικὲς ἀρετὲς δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀρνητικὴ ὄψις τῶν θεωρητικῶν: ἡ αὐτὴ κατάστασις τῆς ψυχῆς καθ' ὃ μὲν ἀπηρτημένη τῆς πρὸς τὰ χείρω συμπαθείας καθαρεύει τῶν σωματικῶν, καθ' ὃ δὲ προσφυσιουμένη πρὸς τὰ βελτίω θεᾶται τὰ νοητά. Καὶ ἀντιστοίχως διὰ τὴν καθαιρομένην ψυχήν, ἀφοῦ βεβαίως ἀρετολογικὴ διαφορὰ μεταξὺ καθαιρομένου καὶ κεκαθαρμένου δὲν στοιχειοθετεῖται: ἡ αὐτὴ δύναμις ποὺ καθαίρει τὸ καθαιρόμενον κρατεῖ κεκαθαρμένο τὸ κεκαθαρμένο. "Οπως καὶ νὰ ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ἔνα εἶναι βεβαιότατο, ἡ ἔμφασις στὴν κάθαρσι καὶ τὴν καθαρικὴ λειτουργία τῶν ἀρετῶν, τόσο ὥστε καὶ αὐτὲς οἱ πολιτικὲς νὰ θεωροῦνται ως ἔνα εῖδος προκαθάρσεως, ἀφαιροῦσαι ως μετριοπάθειαι τὴν πολλὴν περιπάθειαν τῆς ψυχῆς.

* * *

Μὲ τὸν τονισμὸ τῆς καθάρσεως ἀναγόμεθα εὐθέως στὴν προβληματικὴ τῶν ὕστερων ἀρχαϊκῶν χρόνων - Ὁρφισμό, Πυθαγορείους, Ἐμπεδοκλῆ. Τὸ κεντρικὸ σημεῖο τῆς διαρθρωμένης αὐτῆς προβληματικῆς ἀποτελεῖ ἡ διπλὴ ἀντίληψις ὅτι, πρῶτον, ἡ ἀνθρώπινη οὐσία κυρίως ἔγκειται σὲ μία χωριστὴ ψυχικὴ φύσι, οιζικὰ ἀνόμοια πρὸς τὸν ὑλικὸ «σύνοικο», τὸ αἰσθητὸ σῶμα, καὶ ὅτι, δεύτερον, ἡ ψυχικὴ αὐτὴ φύσις εἶναι ὅμοία κατὰ κάποιο τρόπο πρὸς τὴν ὄντως πραγματικότητα, ἡ ὅποία πάλιν ὑποτίθεται νοερᾶς φύσεως. Ὁ ἀνθρωπολογικὸς χωρισμὸς ψυχῆς καὶ σώματος συζυγεῖ πρὸς τὴν ὄντολογικὴ ἀντιπαράθεσι νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ, ὄντος καὶ φαινούμενου. Ἔτσι ἔξηγεῖται ὁ διανοητικισμὸς τῆς κλασσικῆς φιλοσοφίας: ἡ ὅμοιωσις πρὸς τοὺς θεοὺς ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς νοερᾶς ἐνεργείας, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι, ως ὄντως ὄντα, θεωροῦνται ὅτι εἶναι νοεροὶ καὶ νοητοί.

Βεβαίως, ἡ ὅμοιότης τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἀληθὲς καὶ νοητὸν εἶναι, καὶ ἡ ἀνομοιότης της πρὸς τὸ αἰσθητὸ φαινόμενο, ἡ σχέσις δηλαδὴ τῶν βασικῶν κοσμικῶν ὑποστάσεων μεταξύ των, παρουσίασαν δυσκολίες ἔξηγήσεως καὶ ἀπορίες κατανοήσεως, τῶν ὅποιων τὸ εἶδος καὶ τὸ μέγεθος θαυμαστὰ ἀπεικονίζεται στὶς χριστιανικὲς ἔριδες περὶ τοῦ ὅμοιο- καὶ ὅμοιοντος. Ἀκόμη καὶ ἡ ἀνάγκη προϋποθέσεως τοῦ ἀν-

ποθέτου, τῆς ὑπὲρ Νοῦν ὑπερουσίου ἀρχῆς, ἐνεγράφη εἰς τὸ αὐτὸ πλαίσιο καὶ πρὸς τοῦτο τὸ Ἐν - Ἀγαθὸν εἶναι κάπως συναφεῖς αἱ δύο ἐπόμεναι ὑποστάσεις, ὥστε νὰ διασώζεται κάποια ὅμοιομέρεια τῆς ἀσωμάτου ὑπάρξεως συλλήβδην. Ἡ γενικὴ αὐτὴ ὑποδόσκουσα κατεύθυνσις ἔλαβε τὴν ἀκραία μορφή της μὲ τὴν ἔνωσι καὶ ταυτότητα, πρακτικῶς ὅμοουσιότητα, τῶν ὑπερκειμένων πρώτων ἀρχῶν ἀπέναντι τῆς ὕλης, στὸν Νουμήνιο. Ὁ Ἰάμβλιχος σχολιάζει ρητῶς τὸ ἀκαθόριστο, ἀβεβαιότητα καὶ δισταγμὸ τῶν Πλωτινείων καὶ περὶ αὐτὸ τὸ μεῖζον θέμα: «καὶ ταύτης τῆς δόξης ἀναμφισβήτητος μέν ἔστι Νουμήνιος, οὐ πάντη δὲ ὄμολογον μένως Πλωτῖνος, ἀστάτως δὲ ἐν αὐτῇ φέρεται Ἀμέλιος Πορφύριος δὲ ἐνδοιάζει περὶ αὐτήν, πῃ μὲν διατεταμένως αὐτῆς ἀφιστάμενος, πῃ δὲ συνακολουθῶν αὐτῇ ὡς παραδοθείση ἄνωθεν» (Ιάμβλιχος, Περὶ ψυχῆς, apud Στοβαῖος, Ἀνθολόγιον, I, 49, 32 p. 365. 5-21 Wachsmuth. Cf. ibid. I, 49, 67 p. 458. 3-4 W.).

Ἡ τάσις πρὸς τὴν ὅμοουσιότητα τῆς ψυχῆς μὲ τὰ «πρεσβύτερα αὐτῆς γένη» εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀρχικῆς βιωματικῆς ἐναντιώσεως τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸ ὑπεραισθητό. Τὸ ἀσώματο ἐμφανίζεται ἔτσι ὡς κάτι βασικῶς ἐνιαῖο. Καὶ οἱ ὑποστασιακὲς διακρίσεις του δὲν φαίνεται νὰ ἐπηρεάζουν τὴν «οὐσιαστικὴ» ταυτότητά του. Καὶ πάλι μᾶς ὑπενθυμίζεται τὸ χριστιανικὸ δόγμα τῆς Τριάδος, ὡς ὅμοουσίου μέν, τρισυποστάτου δέ. (Μὲ τὴν καίρια διαφορὰ ὅτι ἐδῶ ἡ ὅμοουσιότης περιορίζεται ὀρθῶς εἰς τὴν θεότητα· οἱ ἀγγελικοὶ Νόες καὶ οἱ Ψυχὲς κεῖνται ἐκτός). Ἀπὸ μία τέτοια ἀντίληψι ἔξεπήγασε τὸ πρῶτον ἡ περίφημη νεοπλατωνικὴ ἀρχή: «πάντα ἐν πᾶσι κατὰ τὸ οἰκεῖον ἴδιωμα ἐν ἑκάστοις». Ἀρχικὰ ὁ κανὼν αὐτὸς ἐφαρμόζεται ἀδιαφορίστως ἐπὶ τῶν πρώτων καὶ ὑπεραισθητῶν γενῶν, πρὶν ὑποστῇ τὴν Ἰαμβλίχεια ἔξειδίκευσί του.

Οἱ ἐπίμονες καὶ ἐναγώνιες προσπάθειες τοῦ Πλωτίνου νὰ διατηρήσῃ καὶ ἐξηγήσῃ τὴν διάκρισιν τῶν πρώτων ὑποστάσεων ἐρμηνεύοντας ταυτοχρόνως τὴν πρόοδόν των ἀπὸ μία αἰτία καὶ τὴν δυνατότητα ἀναγωγῆς των εἰς αὐτήν, μαρτυροῦν ὅτι κατ' αὐτὸν μόνον μία θεμελιωδῶς ἀνέπαφος ταύτης μπορεῖ νὰ καλύψῃ ὅλους τοὺς ἀπαιτούμενους ὅρους τῆς θεωρίας. Στὴν πρόοδο κάτι δέν ἔξερχεται τῆς αἰτίας, καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴ κάτι δὲν ἐπανέρχεται, ἀλλὰ ἔμεινε καὶ μένει ἀδιάκριτο καὶ ἀχώριστο ἐν αὐτῇ. Ἄλλως δὲν θὰ

έδύνατο ἡ ψυχὴ νὰ ἔκνοωθῇ καὶ ἔκθεωθῇ.

Οἱ φιλοσοφικὲς δυσκολίες μιᾶς τέτοιας θέσεως εἶναι πολλές - δύο δὲ οἱ βασικώτερες. *Πρῶτον*, αἴρεται ἔτσι τὸ διακεκριμένον αὐθυπόστατον τοῦ προϊόντος καὶ ἀποτελέσματος, καὶ παραμένουν ἐν ὑποστάσει μόνον ἐνέργειαι τῆς αἰτίας. Καὶ δεύτερον, δὲν ἔξηγεῖται ἡ τομὴ τῆς συνεχείας μετὰ τὴν Ψυχή, ἀν δὲν δεχθοῦμε ἀναίτιο ἐντὸς τοῦ Νεοπλατωνικοῦ πλαισίου οιζικὴ ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου παραγωγῆς (ὅπως π.χ. ἡ χριστιανικὴ δημιουργία μετὰ τὴν γέννησι καὶ ἔκπόρευσι). Παρὰ τὶς δυσχέρειές του ὅμως, ἡ ἔλξις καὶ ἰσχὺς αὐτοῦ τοῦ δόγματος ὥφείλετο στὸν κλασσικὸ «διανοητικισμὸ» τὸν δποῖο ἐπεξεργασμένα ἐκφράζει, καὶ, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, στὸ πρωτόγονο θρησκευτικὸ βίωμα τῆς ἀπολλωνείου λυτρώσεως ἀπὸ τὸν Κόσμο, θεωρούμενο νοησιαρχικά.

* * *

Μὲ τὸν Ἱάμβλιχο ἡ ἐμπειρία τῆς χωριστικῆς ἀποξευγνυντικῆς λυτρώσεως ὑποχωρεῖ, τὸ χάσμα ὕλης καὶ πνεύματος γεφυροῦται, καὶ χθόνια στοιχεῖα ἐπανεισέρχονται στὴν φιλοσοφικὴ σωτηριολογία. Τίποτε δὲν εἶναι εὐγλωττότερο καὶ ἀποκαλυπτικότερο ἀπὸ τὸ χωρίο στὸ «Περὶ ψυχῆς» τοῦ Ἱαμβλίχου ὅπου ἔξηγεῖ τὸ τέλος, οὗ ἔνεκα πρώτως ὑφέστηκεν ἡ κάθαρσις: «Καὶ μὴν τῆς γε καθάρσεως (τέλος) ἀφαίρεσις τῶν ἀλλοτρίων, ἀπόδοσις τῆς οἰκείας οὐσίας, τελειότης, ἀποπλήρωσις, αὐτάρκεια, ἀνοδος ἐπὶ τὴν γεννησαμένην αἰτίαν, συναφὴ πρὸς τὰ δλα τῶν μερῶν, δόσις ἀπὸ τῶν δλῶν εἰς τὰ μεριστὰ δυνάμεως καὶ ζωῆς καὶ ἐνεργείας καὶ τὰ τοιαῦτα νοείσθω ὡς πάντων χρησιμώτατα. - Οἱ δὲ οὐ πείθονται τοῖς ἀρχαιοτέροις ταῦτα προστησαμένοις αὐτῆς τὰ δντῶς συμφέροντα, λύσιν δὲ ἀπὸ σώματος καὶ ἀπαλλαγὴν τῶν καταδέσμων καὶ φθορᾶς ἐλευθέρωσιν καὶ γενέσεως ἄφεσιν καὶ τὰ τοιαῦτα σμικρὰ τέλη προϊστανται αὐτῆς, ὡς τὰ προέχοντα τῶν δλῶν, ἐν οἷς εἰσιν οἱ πολλοὶ Πλατωνικοὶ καὶ Πυθαγόρειοι, ἄλλοι κατ' ἄλλας αἰρέσεις διεστηκότες». (Ἱάμβλιχος Περὶ Ψυχῆς, apud Στοβαῖος, Ἀνθολόγιον, I, 49, 65 p. 455. 25 - 456. 11 Wachsmuth).

· Η ἀλλαγὴ στὴν βασικὴ στάσι ποὺ ἐκφράζεται μὲ αὐτὴν τὴν διαφορετικὴ σύλληψι τῆς καθάρσεως (ἀκόμη καὶ στὴν ἀποδοχὴ τοῦ ὁμοι-

οπαθητικοῦ τρόπου λειτουργίας της), συνεπιφέρει μείζονα μεταφυσική διαφοροποίησι.

Αἱ ὑποστάσεις εἶναι ἀπολύτως αὐθυπόστατοι καὶ χωρισταὶ κατὰ τὸν Ἰάμβλιχο, χωρὶς βεβαίως νὰ εἶναι ἀνεξάρτητοι ἢ ἀναίτιοι· διατηροῦν ἵδιαν μορφὴν ὑπάρξεως καὶ «οὖσίαν». Ἡ ἐνότης τοῦ συνολικοῦ συστήματος συνίσταται στὴν κοινὴ παραγωγὴ καὶ ἀκόλουθο ἴεράρχησι τῶν πάντων. Ἡ καθολικὴ ἀλληλουχία ἐκφράζεται μὲ τὴν ἐπανάληψι σὲ κάθε ὑπόστασι τῆς ὅλης ὑπαρξιακῆς σειρᾶς. Ἔτσι ὑπάρχουν θεῖες, νοερές, ἴδιως ψυχικὲς, ὑλικὲς ψυχές. Ἡ γειτνίασις Ψυχῆς καὶ Νοῦ ἐνισχύεται εἰδικῶς μὲ τὶς νοερὲς ψυχὲς καὶ τὸν ψυχικὸν νόες. Ἀκόμη καὶ τὰ ἀκρότατα τῆς ὑποστασιακῆς κλίμακος συνδέονται ἀμέσως καὶ προσεχῶς, ὅχι βεβαίως ὅλα πρὸς ὅλα ἀλλὰ κατὰ εἰδικὲς ὑπαρξιακὲς μορφές των - ὑπάρχει θεία ὕλη καὶ ὕλαιοι θεοί. Ἡ ὑποστασιακὴ κοινωνία ἔξασφαλίζεται ὅχι διὰ τῆς ἀδυνάτου ὑπαρξιακῆς δύμοου σιότητος μεταξύ των, ἀλλὰ διὰ τῆς λειτουργίας τοῦ αὐτοῦ νόμου παραγωγῆς καὶ διαρθρώσεως ἐν ὅλῳ καὶ ἐν μέρει. Ὁ κοινὸς τριαδικὸς νόμος δημιουργίας καὶ διατάξεως τῆς πραγματικότητος εἶναι ἡ φύσις τῆς συνοχῆς της. Ἡ αὐτὴ ἀρχὴ συμφώνως πρὸς τὴν ὅποια συντελεῖται ἡ πρόοδος τῆς πρώτης θείας Τριάδος, διαρθρώνει καὶ τὶς ἔσχατες ἐκφάνσεις τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, λειτουργεῖ ἀπαραλλάκτως σὲ Νοῦ, ψυχές, κοινωνία, φύσι. Παρουσιάζεται ἔτσι πολυσχιδὲς πεδίον δύμοιοτήτων διεσπαρμένων στὸ Σύμπαν, μία καθολικὴ συμπάθεια ποὺ ἀναδεικνύεται ὅμως σὲ κάθε δεδομένη περίστασι ἀκρως ἐπιλεκτικά, καὶ ἡ ὅποια ἐπιτρέπει τὴν χρησιμοποίησι ποικίλων καὶ βραχυκυλωματικῶν ἀκόμη ὁδῶν ἀποκαταστάσεως ἐπαφῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐπιπέδων. Ἀντὶ π.χ. ἡ ψυχὴ νὰ θεωθῇ ἀνερχομένη πρῶτον εἰς τὸν Νοῦν, μπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν θεία παρουσία διὰ καταλλήλου ὕλης ἢ ὑλικῆς διαδικασίας (δι’ ἐνὸς μυστηριακοῦ συμβόλου ἢ ἴεροπροαξίας), ἐσωτερικῶς καὶ ἀμέσως οἰκείας πρὸς ἀντίστοιχον τάξιν θεότητος. Ἡ διανόησις δὲν εἶναι πλέον ἡ μόνη ὁδὸς ἀναγωγῆς. Δὲν εἶναι καν ἡ συντομώτερη. Ἀλλὰ καὶ ὅλες οἱ ὁδοὶ προϋποθέτουν «γνῶσι». Ὑπάρχει λοιπὸν καὶ μὴ νοητικὴ γνῶσις.

Ἴδιως περὶ θεότητος, ἡ κοινὴ θρησκευτικὴ πεποίθησις ὅτι τὰ πάντα γέμουν καὶ βρίθουν θεῶν καὶ ὅτι οὐδενὸς ἀποστατεῖ τὸ θεῖον, εὑρίσκει τὴν ὄριστικὴ φιλοσοφικὴ της διατύπωσι στὸ δόγμα τῶν ἐνά-

δων, βασικὸ στοιχεῖο τοῦ ἀπὸ τὸν Ἰάμβλιχο ἐπηρεασμένου Νεοπλα-
τωνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας (Συριανός, Πρόκλος, Δαμάσκιος). Τὸ “Ἐν
εἶναι ἡ φύσις καὶ ὁ ὑποστάτης τοῦ ὄντος - καθόλου καὶ ἐν μέρει - ἀπὸ
τὴν ὑπὲρ πάντα πρώτιστη ἀρχὴ τῶν πάντων μέχρι τῆς ἐνοποιοῦ
ἀρχῆς κάθε ὄντος καὶ κάθε ὑπάρξεως. Αὐτὸ τὸ “Ἐν καὶ οἱ ἐνάδες
εἶναι ἡ θεότης καὶ οἱ θεοί. Συμπαρεκτείνονται ἀναλόγως ἀνελισσό-
μεναι πρὸς ὅλην τὴν κλίμακα τῆς πραγματικότητος, καὶ ἡ οἰκείωσις
μεταξὺ ἑκάστης ἐνάδας καὶ τοῦ ὑποστασιοποιούμενου ὑπ’ αὐτῆς
ὄντος εἶναι ἡ στενωτάτη δυνατή, δεύτερη μόνο μετὰ τὴν ἀπόλυτο
ταυτότητα, καὶ ὑπεράνω κάθε ἄλλης ἐπαφῆς καὶ κοινωνίας συνθέ-
σεως, κράσεως καὶ ἐνώσεως.

Μὲ αὐτοὺς τοὺς τρόπους ἡ οὐσιώδης διαφορότης τῶν διαφόρων
ὅλικῶν ὑποστάσεων συνδυάζεται μὲ ἴσχυρότερους καὶ πυκνότερους
δεσμοὺς ἐπαφῆς μεταξὺ τῶν μερῶν των. Πάντα ἐν πᾶσι, ὡς ἀληθῶς
πρῶτον κυριολεκτικῶς, χωρὶς ἔξαιρεσι τῶν ὑπὸ τὴν ψυχὴν κατωτέρων
ὑποστατικῶν μορφῶν. Δεύτερον, ὅχι λόγω μᾶς ὑποκειμένης ὅμοιομε-
ρείας ἡ καὶ ὅμοιουσιότητος, ἀλλὰ διότι ἀφ’ ἐνὸς μὲν κάθε ὑπαρξίας,
ὅλικὴ ἡ μερική, ἐμφαίνει πλήρως εἰς ἑαυτὴν τὴν καθολικὴ κοσμικὴ
νομοτέλεια, εἶναι ἀληθῆς μικρόκοσμος, ἀφ’ ἐτέρου δὲ διότι κάθε ὅλική
μορφὴ ὑπάρξεως ἐπαναλαμβάνει τὴν πλήρη ὑποστασιακή σειρά.

Οἱ συνέπειες τῆς ὄντολογίας αὐτῆς γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ παρου-
σιάζονται μὲ ἐντυπωσιακὴ καιριότητα στὸ θέμα τῶν παραδειγμα-
τικῶν καὶ ἰερατικῶν ἡ θεουργικῶν ἀρετῶν. Ὁ Πλωτῖνος ἐπιμένει ὅτι
ἡ ἀρετὴ ἀνήκει στὴν ψυχὴ καὶ ὅχι στὸ Νοῦ ἡ στὸ ἐπέκεινα τοῦ Νοῦ.
“Υποθέτει βεβαίως παραδείγματα τῶν ἀρετῶν στὸν νοητὸ Κόσμο,
στὸν ὑποστασιακὸ Νοῦ, ἀλλὰ διασαφεῖ ὅτι ἡ αὐτοδικαιοσύνη ἐπὶ
παραδείγματι ἐκεῖ δὲν εἶναι ἀρετὴ, δὲν εἶναι δικαία, ἀλλὰ αὐτὴ καθ’
ἑαυτὴ ἡ ἴδεα τῆς οἰκειοπραγίας. “Υπόκειται ἐδῶ ἡ ἄλλη ὅψις τῆς
ἴδεας ὅτι ἐὰν ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι κατά τι καὶ κάπως νοῦς, δὲν μπορεῖ νὰ
ἐνεργήσῃ ὄντως νοερά, νὰ κοινωνήσῃ τῆς ἀληθοῦς νοερότητος, εἰ μὴ
μόνον ὡς στρεφομένη πρὸς ἐκεῖνον. Ὁ Πορφύριος (ἀκολουθούμενος
ἀπὸ τὸν Μακρόβιο), ἐρμηνεύων τὰ Πλωτίνεια, προσυποργάφει τέσ-
σαρες συνώνυμες πρὸς τὶς ἄλλες παραδειγματικὲς ἀρετές, συνουσιω-
μένες πρὸς τὸν Νοῦ, φρόνησιν μὲν αὐτὴν τὴν νόησίν του, σωφροσύ-
νην δὲ τὸ πρὸς αὐτὸν εἶναι, δικαιοσύνην δὲ τὴν οἰκειοπραγίαν καὶ τὸ

ἀπαρέγκλιτον, ἀνδρείαν τέλος τὴν ταυτότητά του καὶ τὸ ἐφ' ἑαυτοῦ μένειν καθαρὸν διὰ δυνάμεως περιουσίαν. Καὶ τὶς ὄνομάζει μὲν ἀρετὲς παρὰ τὴν Πλωτίνεια ἀπαγόρευσι, τὶς ἀποδίδει ὅμως στὸν θεῖο Νοῦ, ὡς συνδρόμους αὐτοῦ τῇ οὐσίᾳ. Παρ' ὅλα αὐτά, μὲ χαρακτηριστικὴ ἐννοιολογικὴ χαλαρότητα, καλεῖ τὸν κατὰ τὶς παραδειγματικὲς ἀρετὲς ἐνεργούντα θεὸν Πατέρα, τὸν δὲ κατὰ μόνες τὶς θεωρητικὲς Θεόν. Προφανῶς ἐννοεῖ ὅτι οἱ θεοί, ψυχικῆς μᾶλλον οὐσίας ὄντες, νοοῦν τὸν Πατέρα-αἴτιαν τῶν, τὸν παραδειγματικὸν Νοῦν, καὶ ὅτι οἱ κεκαθαριμένοι ἀνθρωποι οἱ ἀσκοῦντες τὶς ἀντίστοιχες ἀρετὲς ταυτίζονται πως πρὸς αὐτοὺς καὶ τὴν ἀρχήν των ἀναλόγως. Ἡ νοερότης τῆς θεότητος καὶ τοῦ ὄντος βεβαίως προϋποτίθεται. Ἀλλὰ τὸ μεταφυσικὸ πρόβλημα, ἐὰν καὶ πῶς μπορεῖ ἡ ψυχὴ νὰ λειτουργήσῃ κατὰ τὸν θεῖον Νοῦν, παραμένει ἐκκρεμές.

Ο Ἱάμβλιχος πρῶτος εἰσάγει τὶς παραδειγματικὲς ἀρετὲς ψυχῆς ὅχι ἀπλῶς θεωρούσης τὸν Νοῦν, ἀλλὰ ἐνιδρυθείσης ἐν αὐτῷ. Αὐτὲς εἶναι οἰκείες ἀρετὲς πλέον τῆς νοερᾶς ψυχῆς (ὅχι πάσης ψυχῆς), διακρινόμενες ἀπό, κοινωνοῦσες ὅμως πρός, τὶς παραδειγματικὲς αὐτοῦ τοῦ Νοῦ, ἀλλὰ καὶ διάφορες ἀπὸ τὶς θεωρητικές. Τὴν μυστικὴ ἐμπειρία τῆς Πλωτινείου ἀναρπαγῆς ἢ ἐκστάσεως, ἀντικαθιστᾶ ἡ γνωστικὴ ἐμπειρία τῆς οἰκείας ἐνεργείας καταλλήλου ψυχῆς κατὰ τὴν ἄκραν νοεράν της τελειότητα. Τὸ νοητὸν καὶ ὄντως ὃν εἶναι ἀνθρωπίνως καταληπτὸν κατὰ τὴν σύστοιχον ἐκείνου νοερὰ τελειότητα τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἐκπηγάζει σειρὰ ὅλη γόνιμος διανοημάτων, λόγων, ψυχικῶν συμπαθειῶν καὶ σωματικῶν προσπαθήσεων.

Ἐκφαντικώτερα διαδηλώνεται τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ Ἱαμβλίχειου καὶ Ἀθηναϊκοῦ Νεοπλατωνισμοῦ στὸ θέμα τῶν ἰερατικῶν ἀρετῶν.

Οταν ὁ «διανοητικισμὸς» εἶχε διαδράμει τὴν πορεία του, ἐπρεπε πάντως νὰ εύρεθῇ στὸ συνολικὸ σύστημα μία κατάλληλη θέσις γιὰ τὶς ἰερατικὲς πρακτικὲς καὶ τελετουργίες, γιὰ μαντική, θυσίες, θρησκευτικοὺς καθαρμούς, συμβολισμούς καὶ ἴδιως τὶς πολυδύναμες ἀλλὰ «σκανδαλώδεις» καὶ μαγικὲς ἰερουργίες τῶν μυστηρίων καὶ τῆς χθονιότητος, διὰ τῶν ὅποιων ἀπεκαθίστατο ἀμεση ἐπαφὴ μὲ τοὺς θεοὺς καὶ ἀντίστοιχος θέωσις. Ο Πλωτῖνος δὲν τὶς συζητεῖ. Ο Πορφύριος, πάλι, ταλαντεύεται ὅπως μαρτυρεῖ διεξοδικὰ ὁ Αὔγου-

στῖνος (*De Civitate Dei*, X, 9-10. Cf. 27 p. 445. 11 sqq. Dombart-Kalb. Cf. p. 443. 31 sqq. 28 p. 446. 13 sqq.). Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀποδίδει στὴν Ἱερατικὴν ἢ θεουργικὴν, θετικὴν καθαρτικὴν ἐπίδρασην ἐπὶ τοῦ φανταστικοῦ μέρους τοῦ ψυχισμοῦ μας, καὶ μία γενικὴ συμφιλιωτικὴ πρὸς τὰ κρείττονα γένη ἐπενέργεια, ἀλλὰ χωρὶς ἀναγκαία οὕτε ἐπαρκῆ ἐπίπτωσι ἐπὶ τῆς ψυχικῆς μας τελειότητος καὶ σωτηρίας, τούτων ἀναφερομένων πάντα γιὰ αὐτὸν εἰς τὸ διανοητικὸν μέρος μας.

Στὸν Ἱάμβλιχο ἀντιθέτως ἀνάγεται ἡ ὑψίστη ἀξιολόγησις τῶν Ἱερατικῶν ἀρετῶν, ὡς ὑπὲρ καὶ τὶς παραδειγματικὲς κειμένων, ἀφοῦ αὐτὲς μὲν ἐκφράζουν τὴν μετὰ Νοῦ κοινωνίαν, ἐκεῖνες δὲ τὴν μετὰ θεῶν, τῶν ὑπὲρ Νοῦ καὶ Οὐσία, ἔνωσι. Κατὰ τὴν ἀρχὴν μάλιστα τῆς ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν Ἱεραρχήσεων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν κάθε βαθμίδος των, σὲ κάθε μέρος των, πάλιν καὶ πάλιν, αἱ Ἱερατικαὶ ἀρεταὶ ὡς ἐνιαῖαι ἀντιπαρήκουν πρὸς ὅλην τὴν κλίμακα τῶν ἄλλων ἀρετῶν ὡς οὖσιαδῶν (ὅπως οἱ θεοὶ ἀντιπαρατείνονται πρὸς ὅλην τὴν κλίμακα τοῦ ὄντος). Ἔτσι ἔχομε Ἱερατικὲς ἀρετὲς νοητὲς καὶ νοερές, καὶ καθαρτικὲς - ψυχικὲς καὶ πολιτικὲς καὶ ἡθικὲς καὶ φυσικὲς καὶ σωματικές, κατὰ τὶς ἀντίστοιχες θεῖες τάξεις. Ἡ ἔνωσις πρὸς τοὺς θεούς, ἄμεσος καὶ ἀμεσολάβητος, τῆς θείας (οὐχι πάσης) ψυχῆς, εἶναι ἐνέργημα οἰκείας ἀρετῆς της, τελειότητος, γνώσεως, «τέχνης». Τὸ μυστηριακὸν ὑπερφεραννύει ἀκόμη μία φορὰ τὸ μυστικιστικό.

Ἡ ὑστατη Ἀκαδημεία ἐνεστερνίσθη τὴν Ἱαμβλίχεια παρακαταθήκη. Ἡ ἀποδοχὴ βεβαίως δὲν ἦταν καθολικὴ στὸν Νεοπλατωνικὸνόσμο. Ὁ Μαρῖνος, ἀν καὶ πλατωνικὸς Διάδοχος, ἴδιοτυπεῖ κατὰ πνεῦμα πορφυριάζον καὶ νοησιαρχικό, καὶ εἰς ἄλλα καὶ ἐν προκειμένῳ. Θεωρῶν τοὺς θεοὺς νόες προνοητικοὺς τῶν ὑποδεεστέρων, ἀντιλαμβάνεται τὶς θεουργικὲς ἀρετὲς ὡς ἀναλογοῦσες πρὸς τὸ προνοητικὸν ἐκείνων ἰδίωμα. Ἀλλὰ τοποθετεῖ τὸν Νοητὸν Κόσμον καὶ τὴν ἐπέκεινα ἀρχὴν ὑπεράνω τῶν θεῶν, καὶ ἀντιστοίχως τὶς παραδειγματικές ἀρετὲς, ὡς ὑπὲρ ἀνθρωπον, ὑπεράνω τῶν θεουργικῶν. Ὁ Ψελλός, ἀργότερα, τὸν ἀκολουθεῖ ὡς πρὸς τὴν τάξιν τῶν ἀρετῶν. Ὁ Ὁλυμπιόδωρος, τέμνων μέσην ὁδόν, ταυτίζει τὶς θεουργικὲς πρὸς τὶς παραδειγματικές, ἀκολουθώντας μία ἀπὸ τὶς ἀντικρουόμενες ροπὲς τοῦ Πορφυρίου: ἡ θεουργία ἐρμηνεύεται νοησιαρχικά. Ὁ Ἀλεξανδρινὸς Νεοπλατωνισμὸς τείνει ἐν πολλοῖς νὰ

παραμείνη στὸ Πλωτίνειο πλαίσιο. Συγγενῆ, ἀν καὶ ἀπλοποιημένη λόγω μεταφυσικῆς ἀπλουστεύσεως, θέσιν πρὸς τὰ Ἱαμβλίχεια ἐκφράζει ἀνώνυμος Βυζαντινός. Τὶς παραδειγματικὲς τὶς ταυτίζει σιωπηρῶς πρὸς τὶς θεωρητικές, διότι κατ' αὐτὸν «ἄνθρωπος εἰλικρινῆς ταῖς ἀληθείαις ὁ νοῦς ἐκτός τινος ἐτερότητος». Δὲν διακρίνει καθαρὰ ψυχὴ ἀπὸ νοῦν, ἀποδίδων ὡς ἴδιωματικὴ καὶ οἰκείαν αὐτῆς τὴν νοερὰ ἐνέργεια: «ὅτε δὲ καὶ αὐτὴν ὑπεραναβαίη τὴν φύσιν καὶ ἀδιαστάτως καθόσσον οἶόν τε τὸν θεὸν ἐνοπτρίζοιτο, τότε τὴν θεουργικὴν ἀρετὴν ἐκ θείας κληροῦται χάριτός τε καὶ ἀγαθότητος, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνεργεῖ, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ζῆ, θεὸς γεγονὼς τῇ μετοχῇ τῆς θείας ἐλλάψεως, οὐ μὴν εἰς τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν ὅπωσοῦν μεταβιβαζόμενος» (Cod. Ath. 2086, f. 336R). Τὸ θεουργικὸ ἐκφράζει τὴν ἔνωσι μὲ τὴν ὑπερούσιο καὶ ὑπερνοητὴ ἀρχή. Καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ κάθαρσις δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀκρότητος πρακτικῆς τελειότητος.

* * *

Στὶς ἔσχατες ἥμέρες τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ τὸ πρόβλημα τοῦ νοήματος τοῦ Κόσμου, τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέσα εἰς αὐτὸν καὶ τῆς μοίρας του, ἐπανατίθεται μὲ τὸν ὄρους τῆς ὕστερης ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, κατ' ἔξοχὴν τοῦ βου αἰῶνος π. Χ. Ὁ κύκλος, κατὰ τυπικὰ ἐλληνικὸ τρόπο, κλείνει ἐπιστρέφων στὴν ἀρχή του. Τὸ μήνυμα, ἀσυγκρίτως πλέον διαρθρωμένο βεβαίως, παραμένει βασικὰ τὸ ἕδιο. Ὁ Κόσμος ἔχει νόημα γιατὶ ὑπάρχει μέσα τον τελειότης. Άλλὰ οὔτε τελειότης οὔτε Κόσμος θὰ ὑφίστατο χωρὶς τὸν δυναμικὸ ὀργασμὸ τῆς ἀπειρίας. Βαθειά στὶς ρίζες τῆς τελειότητος κρύπτεται τὸ χθόνιο μυστήριο τῆς ὑπάρξεως. Γιὰ ψυχικὴ λύτρωσι καὶ τὴν σωτηρία τοῦ μερικοῦ ὡς μερικοῦ πρέπει νὰ προσφύγωμε στὴν ἀρχὴ τοῦ Διασπασμοῦ, στὸν Πάσχοντα καὶ ὅχι στὸν Ἀπαθῆ Θεό.

ΠΙΝΑΞ

ΝΕΟΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΑΡΕΤΟΛΟΓΙΑ: ΚΛΙΜΑΚΕΣ ΑΡΕΤΩΝ

1. *Πλωτῖνος* (I, 2)
 Πολιτικαί
 Καθαρτικαί (;)
 Θεωρητικαί
 Παραδείγματα ἀρετῶν
2. *Πορφύριος* (*Αφορμαὶ πρὸς τὰ νοητὰ*, 32)
Macrobius (Commentarii in Somnium Scipionis) I, 8, 2-11
 Πολιτικαί
 Καθαρτικαί (θεωρητικαί)
 Θεωρητικαί (τέλειαι)
 Παραδειγματικαί
3. Δαμάσκιος ἀκολουθῶν Ἰάμβλιχον (;)
 (*Ἀνώνυμα Σχόλια εἰς Φαίδωνα: Β ρλς-ρμβ*)
 Φυσικαί
 Ἡθικαί
 Πολιτικαί
 Καθαρτικαί
 Θεωρητικαί
 Παραδειγματικαί
 Ἱερατικαί
4. *Μαρῖνος*
 (*Πρόκλος ἢ περὶ εὐδαιμονίας* 3 sqq.)
 Φυσικαὶ (σωματικαὶ)
 Ἡθικαὶ

- Πολιτικαί
 Καθαρτικαί
 Θεωρητικαί
 Θεουργικαί
 Ἀρρητοι, ὑπὲρ ἄνθρωπον τεταγμέναι
5. Ὁλυμπιόδωρος (*Σχόλια εἰς τὸν Πλάτωνος Φαίδωνα A*, VIII, 2-3)
 Φυσικαί
 Ἡθικαί
 Πολιτικαί
 Καθαρτικαί
 Παραδειγματικαί-θεουργικαί
6. Προλεγόμενα τῆς Πλάτωνος Φιλοσοφίας, XXVI
 Φυσικαί
 Ἡθικαί
 Πολιτικαί
 Καθαρτικαί
 Θεωρητικαί
7. Ψελλός (‘Αποκρίσεις Συννοπικαί καὶ ἐξηγήσεις πρὸς ἐρωτήσεις διαφόρους καὶ ἀπορίας 67, cf. 70, 71, 74)
 Φυσική
 Ἡθική
 Πολιτική
 Καθαρτική
 Θεωρητική
 Θεουργική
 Παραδειγματική (νοερὰ οὐσία) ὑπὲρ ἄνθρωπον
 Ὑπερούσιος
8. Ἀνώνυμος πραγματεία περὶ ἀρετῶν
 (cod. Ath. 2086 ff 333R, 336R-337R)
 Σωματική
 Πρακτική
 Καθαρτική
 Νοερά
 Θεουργική